

Tiesību aizsardzības iespējas Rīgas pašvaldībā dzīvojošām personām ar garīga rakstura traucējumiem¹

*Sandra Pūce, biedrības „Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem
„ZELDA”” jurists*

Biedrība “Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem “ZELDA”” (turpmāk – RC ZELDA) laika posmā no 2020. gada 17. februāra līdz 2020. gada 15. novembrim īstenoja Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamenta Sabiedrības integrācijas programmas projektu “Pasniedz roku” (turpmāk – Projekts). Projekta ietvaros Rīgas pilsētas iedzīvotāji ar garīga rakstura traucējumiem² un viņu tuvinieki vai citas personas, kurām nepieciešama palīdzība personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību un interešu aizsardzībā (turpmāk – citas personas), varēja saņemt bezmaksas juridisko palīdzību. Projekta tiešā mērķa grupa bija personas ar garīga rakstura traucējumiem, savukārt netiešā mērķa grupa – tuvinieki un citas personas.

Projekta laikā RC ZELDA vērsās 72 personas – 29 personas ar garīga rakstura traucējumiem, 28 viņu tuvinieki, 15 citas personas (sociālie darbinieki, ģimenes asistenti un kaimiņi). Kopā tika sniegtas 216 konsultācijas. Rīgas iedzīvotājiem aktuālākie jautājumi bija saistīti ar rīcībspējas ierobežojumu noteikšanu, pārskatīšanu vai atcelšanu, tiesībām uz pienācīgu dzīves līmeni, ietverot arī sociālo pakalpojumu pieejamību, un tiesības uz veselības aizsardzību. Jauna tēma, kas aktualizējusies tieši šī projekta laikā, bija tiesības netikt pakļautam vardarbībai un ļaunprātīgai izmantošanai.

Panta Nr.³	Tēmas	Lietu skaits	Konsultāciju skaits
12.	Tiesības uz rīcībspēju	21	58
28.	Tiesības uz pienācīgu dzīves līmeni un sociālo aizsardzību	18	42
1.	Dažādi jautājumi	9	9
25.	Tiesības uz veselības aizsardzību	6	6
27.	Tiesības uz darbu un nodarbinātību	2	2
14.	Tiesības uz brīvību un drošību	5	18
22.	Tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību	4	46
16.	Tiesības netikt pakļautam vardarbībai un ļaunprātīgai izmantošanai	3	18
23.	Tiesības uz cieņu pret dzīvesvietu un ģimeni	1	11
13.	Tiesības uz pieeju tiesai	1	3
15.	Necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās aizliegums	1	2

¹ Pārskats sagatavots projekta “Pasniedz roku” ietvaros. Projekts tiek līdzfinansēts Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamenta Sabiedrības integrācijas programmas ietvaros.

² Personās ar intelektuālās attīstības traucējumiem un personas ar psihiskām saslimšanām.

³ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām: Apvienoto Nāciju organizācija. Latvijas Vēstnesis Nr. 27, 17.02.2010. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>

19.	Tiesības uz patstāvīgu dzīvi sabiedrībā	1	1
Kopā:		72	216

1.tabula – sniegtā juridiskā palīdzība dalījumā pa tēmām

Laika periodā no 2020. gada 13. marta līdz 2020. gada 15. jūnijam, sakarā ar noteikto epidemioloģisko situāciju valstī, RC ZELDA juridiskās konsultācijas tika sniegtas attālināt - gan telefoniski, gan elektroniski. Savukārt no 2020. gada 16. jūnija tika atsāktas arī klātienē konsultācijas, tomēr liela daļa konsultāciju pēc personu vēlmēm joprojām notika attālināti.

1. Aktuālākā no tēmām šajā laika posmā bija saistībā ar ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām (turpmāk – ANO Konvencija)⁴ **12. pantā ietvertajām tiesībām uz vienlīdzīgu rīcībspēju un tiesībspēju**. Kopumā šajā jautājumā RC ZELDA vērsās 21 persona, no kurām – divas personas ar garīga rakstura traucējumiem, 18 tuvinieki un viens valsts iestāžu darbinieks. Kopā tika sniegtas 58 konsultācijas.

Divas personas ar garīga rakstura traucējumiem vērsās RC ZELDA, lai noskaidrotu iespējas un procesu rīcībspējas atjaunošanai, taču procesu uzsākt šobrīd nav iespējams dažādu apsvērumu dēļ.

No 18 tuviniekiem, kas vērsās RC ZELDA:

- Astoņi bija saistībā ar pirmreizēju rīcībspējas ierobežošanu personām ar garīga rakstura traucējumiem, kas:
  - četros gadījumos bija saistīta ar personas pilngadības sasniegšanu;
  - četros gadījumos citu iemeslu dēļ;
- Septiņi, lai saņemtu konsultācijas par rīcībspējas ierobežošanas un pagaidu aizgādības nodibināšanas procesu, kā arī, lai noskaidrotu alternatīvas rīcībspējas ierobežošanai;
- Viens par rīcībspējas atjaunošanu personai ar garīga rakstura traucējumiem, kam iepriekš bija iniciators rīcībspējas ierobežošanai;
- Viens par pagaidu aizgādības nodibināšanu bez rīcībspējas ierobežošanas;
- Viens par pagaidu aizgādņa maiņas iespējām tiesas procesa par personas rīcībspējas ierobežošanu ietvaros.

Vienā gadījumā RC ZELDA vērsās Rīgas tiesu apgabala prokuratūras darbinieks ar jautājumiem, kas skar konkrētas personas ar garīga rakstura traucējumiem rīcībspējas ierobežošanu.

Kopumā rakstiskā formā tika sagatavoti septiņi pieteikumi tiesai par rīcībspējas ierobežošanu personām ar garīga rakstura traucējumiem un divi iesniegumi iestādēm.

Pēc projekta beigām nepieciešams turpināt darbu pie trīs lietām.

2. Otra aktuālākā tēma bija atbilstoši ANO Konvencijas **28. pantam** saistībā ar **tiesībām uz pienācīgu dzīves līmeni un sociālo aizsardzību**. Šajā sakarā RC ZELDA vērsās 18 personas, no kurām – septiņas personas ar garīga rakstura traucējumiem, seši tuvinieki un piecas citas personas. Kopā tika sniegtas 42 konsultācijas.

Būtiskākie jautājumi, kuros tika sniegtas konsultācijas, bija saistībā ar:

- Dzīvesvietu, kur RC ZELDA vērsās trīs personas ar garīga rakstura traucējumiem un viena cita persona. Piemēram:

⁴ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām: Apvienoto Nāciju organizācija. Latvijas Vēstnesis Nr. 27, 17.02.2010. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>

- persona ar garīga rakstura traucējumiem ir deklarēta patversmē, bet faktiski tur nedzīvo, taču viņai svarīgi ir saglabāt dzīvesvietas deklarāciju Rīgā;
- persona ar garīga rakstura traucējumiem dzīvo sociālajā dzīvoklī, bet viņa vairāk jau kā gadu nevar lietot ūdensvadu un kanalizāciju, jo pretējā gadījumā kaimiņi sūdzas par nopludinātu dzīvokli;
- Sociālajiem jautājumiem, kur RC ZELDA vērsās divas persona ar garīga rakstura traucējumiem, trīs tuvinieki un četras citas personas. Piemēram:
  - personai ar garīga rakstura traucējumiem netiek piešķirts trūcīgas personas statuss, jo viņa lielu daļu laika atrodas psihoneiroloģiskajā slimnīcā;
  - persona ar garīga rakstura traucējumiem, kas ir guļoša, nevar saņemt sociālos pakalpojumus, jo nespēj pati tos pieprasīt un parakstīt iesniegumu;
  - dažādi jautājumi saistībā ar sociālo aizsardzību - pakalpojumu saņemšanu, invaliditātes saglabāšanu, sociālo pabalstu saņemšanu;
  - Rīgas Sociālā dienesta darbinieks vērsās RC ZELDA ar lūgumu palīdzēt risināt problēmas, kas saistītas ar personu, kurai ir garīga rakstura traucējumi un kura nevēlas ne ar vienu sadarboties;
  - bija vairākas lietas, kas saistītas ar to, ka personas ar garīga rakstura traucējumiem nevēlas un atsakās no dažāda vieda atbalsta - gan no sociālā dienesta, gan tuvinieku loka;
- Finansiālajiem jautājumiem pienācīga dzīves līmeņa saglabāšanai, kur RC ZELDA vērsās divas personas ar garīga rakstura traucējumiem un trīs tuvinieki. Piemēram:
  - persona ar garīga rakstura traucējumiem ir pēc insulta. Pirms insulta persona bija izsniegusi beztermiņa pilnvaru pilnvarotajai personai, kas rīkojās ar darījumiem finanšu jomā. Ņemot vērā, ka pilnvara bija izdota pirms desmit gadiem, banka pieprasīja jaunu pilnvaru, jo, saskaņā ar bankas iekšējiem noteikumiem, pilnvarojums ir derīgs tikai desmit gadus. Šajā situācijā persona ar garīga rakstura traucējumiem ir palikusi bez finanšu līdzekļiem, jo pilnvarotajai personai nav iespējams tos vairāk saņemt;
  - persona ar garīga rakstura traucējumiem ir palikusi bez finansēm, jo zvērināts tiesu izpildītājs, neraugoties uz iepriekšēju vienošanos, ir noņēmis visus finanšu līdzekļus no bankas konta, līdz ar to atstājot personu bez iztikas līdzekļiem;
  - personas ar garīga rakstura traucējumiem tuvinieks vērsās pēc palīdzības sakarā ar to, ka, veicot dzīvoklī remontdarbus, remontdarbu veicēji ir izkrāpuši no viņām visus finanšu līdzekļus, atstājot personas bez iztikas līdzekļiem;
  - persona ar garīga rakstura traucējumiem vēlējās atgūt finanšu līdzekļus no ģimenes locekļa, kurš, dzīvojot personas dzīvoklī, bija uzkrājis parādu, kā rezultātā dzīvoklis tika pārdots izsolē.

Vairākām personām ar garīga rakstura traucējumiem tika sniegtas vairākas konsultācijas un rakstiski gatavoti nepieciešamie dokumenti – divi aizdevuma līgumi, paskaidrojums un pretpasība tiesai jautājumā par krāpšanu, kā arī divi iesniegumi valsts iestādēm.

Šī jautājuma ietvaros laba sadarbība izveidojās ar Rīgas Sociālo dienestu, kas konsultējās ar RC ZELDU par savu klientu dzīves līmeņa uzlabošanu. Tāpat ļoti laba

sadarbība izveidojās ar ģimenes asistentiem, kas kopā ar saviem klientiem konsultējās par klientu iespējām uzlabot viņu situāciju.

Pēc projekta beigām nepieciešams turpināt darbu pie divām lietām - viena ir tiesvedība par krāpniecību, bet otra saistīta ar jautājumu risināšanu iestādē.

3. Viens no lielākajiem darba apjomiem bija saistībā ar ANO Konvencijas **22. pantu par privātās dzīves neaizskaramību**, tajā skaitā, tiesības uz īpašumu. Šeit RC ZELDA vērsās četras personas – divas personas ar garīga rakstura traucējumiem un divas citas personas, kas pārstāvēja personu ar garīga rakstura traucējumiem intereses. Kopā tika sniegtas 46 konsultācijas.

Lielāko konsultāciju apjomu veidoja darbs ar personas privātā īpašuma aizskārumu, kur personai ar garīga rakstura traucējumiem pieder nekustamais īpašums (dzīvoklis), kas atrodas avārijas stāvoklī esošā ēkā. Dzīvesvietu persona nevar patstāvīgi mainīt, jo viņai ir ierobežota rīcībspēja nekustamā īpašuma atsavināšanā, ieķīlāšanā un apgrūtināšanā ar lietu tiesībām. 2019. gada 2. oktobrī Rīgas bāriņtiesa personai par aizgādni iecēla minētās ēkas dzīvokļu īpašnieku biedrības valdes locekli, kas ir ieinteresēta persona un kas mēģināja aizgādājamās personas dzīvokli sākotnēji pārdot otram valdes loceklim. Kad tas neizdevās, aizgādnis paziņoja aizgādājamai personai, ka dzīvokli viņai atņems par parādiem, kuri radīsies pēc dzīvokļu biedrības īpašnieku kopsapulces, kurā tiks balsots par ēkas remonta finansējumu. Konkrētās lietas risināšanā RC ZELDA ir iesaistījies kopš 2018. gada 12. novembra, kad tika uzsākts meklēt risinājumu personas dzīvesvietas jautājumā un personas aizgādņa meklējumos, jo personai no 2014. gada 14. oktobra līdz 2019. gada 2. oktobrim Rīgas bāriņtiesa nebija iecēlusi aizgādni.

Laika periodā no 2020. gada 17. februāra līdz 2020. gada 15. novembrim minētajā lietā tika gatavoti vairāki iesniegumi Rīgas bāriņtiesai par personas situāciju gan saistībā ar dzīvesvietu, gan aizgādni, kā arī jautājuma risināšanai kopā ar personu apmeklēja Rīgas bāriņtiesa. Izvērtējot visu faktus, jāsecina, ka Rīgas bāriņtiesa šajā situācijā rīkojās ļoti gausi, un pastāv liels risks, ka līdz šī gada beigām persona var palikt bez sava nekustamā īpašuma, jo dzīvokļu īpašnieku biedrības valde ir izsūtījusi aptauju par ēkas remontam paredzētās maksas apmēru, un personai šādu finanšu līdzekļu nav.

Lieta ir atvērta un to nepieciešams turpināt arī pēc projekta beigām.

4. Projekta īstenošanas periodā, saskaņā ar ANO Konvencijas **23. pantu par tiesībām uz cieņu pret dzīvesvietu un ģimeni**, RC ZELDA vērsās personas ar garīga rakstura traucējumiem ģimenes asistents, lai saņemtu juridisko palīdzību personai, pret kuru Rīgas bāriņtiesa bija iesniegusi tiesā prasības pieteikumu par aizgādības tiesību atņemšanu. Prasības pieteikumā tika norādīts, ka persona nenodrošina nepilngadīgajam bērnam nepieciešamo aprūpi un uzraudzību. Tāpat Rīgas bāriņtiesa uzskatīja, ka persona nespēs pilnvērtīgi pildīt vecāka pienākumus pret bērnu, īpaši ņemot vērā personas garīgās veselības problēmas. Ņemot vērā, ka persona veiksmīgi sadarbojās ar ģimenes asistentu, kā arī aktīvi iesaistījās visās Rīgas Sociālā dienesta piedāvātajās aktivitātēs, kas saistītas ar bērna audzināšanu un attīstību, kā arī to, ka personai ir vēl divi jaunāki nepilngadīgi bērni par kuriem viņa rūpējas pati, situācijas risināšanā RC ZELDA piesaistīja zvērinātu advokātu, kas pārstāv un aizsargā personas intereses tiesā. RC ZELDA šajā jautājumā personai ar garīga rakstura traucējumiem tika sniegtas 11 juridiskās konsultācijas un nodrošinātas 30.83 stundas zvērināta advokāta darbam.

Tiesas process, lai persona pati varētu audzināt visus trīs savus nepilngadīgos bērnus, turpinās arī pēc projekta beigām. Līdz ar to nepieciešams turpināt nodrošināt arī advokāta palīdzību.

5. Projekta īstenošanas periodā diezgan aktuāla tēma bija ANO Konvencijas **16. panta** ietvarā – **tiesības netikt pakļautam vardarbībai un ļaunprātīgai izmantošanai**. RC ZELDA pēc juridiskās palīdzības šajā sakarā vērsās trīs personas – viena persona ar garīga rakstura traucējumiem un divi tuvinieki. Kopā tika sniegtas 18 konsultācijas.

Viens no gadījumiem saistīts ar vardarbību ģimenē, kurā aug nepilnu gadu vecs bērns, kura mātei ir garīga rakstura traucējumi, savukārt tēvs ir vardarbīgs pret bērna māti. Vardarbība pret sievieti ir gan fiziska, gan emocionāla. RC ZELDA šajā sakarā vērsās sievietes māte, kas satraucās gan par meitas, gan mazbērna veselību - meita medikamentu ietekmē naktīs iemieg ciešā miegā un bērns paliek bez uzraudzības, jo bērna tēvs bieži strādā nakts maiņās vai pavada nakts spēļu zālēs. Tēvs sievietei ar bērnu aizliedz palikt pie sievietes mātes, kā arī neļauj sievietes mātei palikt pie viņiem. Lai mēģinātu risināt situāciju, tika sagatavoti iesniegumi gan Rīgas Sociālajam dienestam, gan Rīgas bāriņtiesai. Tomēr pēc abu iestāžu darbinieku apsekošanas vizītēm dzīvesvietā, pārkāpumi netika konstatēti. Ņemot vērā, ka vardarbība ģimenē turpinās un sieviete baidās pati kaut ko uzsākt pret bērna tēvu, jo viņš draud atņemt bērnu, tika ieteikts vērsties centrā MARTA, kas sniedz profesionālu atbalstu un rehabilitācijas pakalpojumus vardarbībā cietušām sievietēm.

Salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, projekta ietvaros bija manāmas izmaiņas sniegto konsultāciju tēmās. Tas, iespējams, saistāms ar epidemioloģisko situāciju un noteikto ārkārtējo stāvokli laikā no 13. marta līdz 15. jūnijam, jo, piemēram, tiesības uz darbu un nodarbinātību skāra tikai divas personas ar garīga rakstura traucējumiem. Tāpat arī tiesības uz patstāvīgu dzīvi sabiedrībā tika skarta tikai vienu reizi, kuras iniciators bija Rīgas Sociālais dienests. Iepriekšējos periodos minētās tēmas bija daudz aktuālākas un par tām personas ar garīga rakstura traucējumiem vai citas personas RC ZELDA pēc konsultācijām vērsās biežāk. Taču Projekta ietvaros tika aktualizētas jaunas tēmas, kas iepriekš netika skartas vispār, piemēram, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās aizliegums. Tāpat aizvien aktuālāka tēma bija tiesības netikt pakļautam vardarbībai un ļaunprātīgai izmantošanai, kas varētu būt saistāms gan ar epidemioloģisko situāciju COVID-19 dēļ, kad personas ar garīga rakstura traucējumiem tiek ierobežotas, lai pēc iespējas retāk pamestu savus mājokļus, gan, iespējams, ar to, ka personas ar garīga rakstura traucējumiem un citas personas paliek izglītotākas un sāk apzināties vairāk savas tiesības.

Projekts apliecināja, ka juridiskā palīdzība ir nepieciešama un pieprasīta, kā arī ir nepieciešams turpināt sniegt atbalstu Rīgā dzīvojošiem cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, lai uzlabotu komunikāciju starp cilvēku un iestādēm, sekmētu personu tiesību aizsardzību, un mazinātu nereti esošo spriedzi, kas radusies no saskarsmes grūtībām.